

מצוה לחשב תקופות ומזלות

מין שפה ולשון סתר, ואילו הרמ"ה שם פירש דהיינו: "כגון אלו חוזים בכוכבים מודיעים לחדשים וגו'". וברור הדבר שצדק המגיה דלכאורה לא בא הריטב"א לשלול את האיסור של חכמת יוגית על דרך פירוש רש"י אלא לשלול את האיסור על דרך פירוש הרמ"ה.

אלא ששוב הטיל ספק בהבנה זאת ע"פ הגמרא במנחות דצ"ט ע"ב, אשר שם איתא: "שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל, כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מרוו ללמוד חכמת יוגית. קרא עליו המקרא הזה, לא ימוש ספר התורה הזה מפיד ווגית בו יומם ולילה – צא וברוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יוגית" עיי"ש המשך הסוגיא והשקו"ט. וברור שנקט המגיה בפירוש הסוגיא במנחות דחכמת יוגית שם היינו חכמות חיצוניות בכלל, ולא איזו שפה או חכמת חוץ הכוכבים. והגם שיש לפקפק בפירוש והבנה זאת, שהרי התוס' שם השוו את הסוגיות שבמנחות ושבב"ק, עיי"ש, עכ"פ כן נקטו כמה מן האחרונים, עיי' בברכ"ש קידושין סי' כ"ז אותיות ז-ח (בתשובה הידועה "לרב אחד באשכנז") שהאריך בזה, ואכ"מ.

ואין ספק שע"פ הבנה זאת מיוסד המו"מ בשו"ת הרד"ק חדר י"ג (הביא מדבריו הגר"י ענגיל זצ"ל בגהש"ס כאן), וז"ל: "ומש"כ לי שכבודו מאמין שלא ראיתי הגמרא [נראה שהכוונה לגמרא מנחות הנ"ל], ואם ראיתי

גרסינן בסוגיא שבת דף ע"ה ע"א: "אר"ש בן פוי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא, כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב, עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (ישעיה ה'). א"ד שמואל בר נחמני א"ר יוחנן (במסורת הש"ס: צ"ל יונתן) מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות, שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד'). איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים, הרי אומר זה חישוב תקופות ומזלות."

והנה בריטב"א (מהד' הרב רייכמאן) כתב: "איזו היא חכמה ובינה שהיא כנגד העמים, זה חישוב תקופות ומזלות – וכיון שכן למדנו כי מצוה להתעסק בה, ואין בזה כלל משום חכמה יוגית, וזה פשוט". ובהגה"ה מס' 435 שם העיר: "משמע מזה דרבינו מפרש, חכמה יוגית כדברי הרמ"ה המובאים בשטמ"ק בב"ק דפ"ג ע"א, עיי"ש, ודלא כפירש"י (וע"ע בפיהמ"ש לרמב"ם סוף סוטה ובשו"ת הריב"ש סי' מ"ה). ויש לדחות קצת דכוונת רבנו להא דמנחות דצ"ט ע"ב, עיי"ש. אבל יותר נראה מלשון רבינו דכוונתו להאיסור המיוחד דחכמה יוגית, ודו"ק.

קיצר המגיה במקום שצריכים אנחנו כעת להאריך. במש"כ מתחילה מדוברי הריטב"א נראה שנקט שחכמה יוגית הו"ל ע"ד הרמ"ה ולא ע"ד רש"י, רצה לומר שרש"י פירש שחכמת יוגית שאסרו חז"ל בב"ק שם היתה

נשבענו שלא לגלות סוד העיבור לשום אומה כמבואר שלהי כתובות [אחת משלשת השבועות...]. וחלילה שסוד הזה השיג הטלמיוס בחכמתו. וכבר העיר הרמב"ם על זה שם סוף פרק י"ז, וכתב: "זטעם כל אלו החשבונות... היא חכמת התקופות והגימטריות שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה, והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים. אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו...". והנה אע"פ שסיים שם הרמב"ם: "...שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי, וא"א לאדם להרהר אחריהם...". עיי"ש, היינו שאי אפשר לאדם באשר הוא אדם להרהר אחריהם עד יערה רוח ממרום ויודע לנו סוד העיבור האמתי. או יתגלה דופי של אלו החשבונות... ולהיות שזה ידע הרמב"ם, בצדקתו והסידותו סיים הלכות קידוש החודש בהתנצלות..."

והרחיק ללכת עוד יותר בשו"ת שבות יעקב ח"ג פ"כ' (גם דבריו הובאו בגליוני הש"ס כאן), אשר מכח מה שכתב הרמב"ם הנ"ל הסיק דעל כרחק אין בהלכות קידוש החודש מן החכמה דסוגיין, שהרי מן הגמרא כאן נראה דלא היתה חכמה זאת ידועה לעכו"ם. וא"כ, אפוא, אין מצוה כלל ללמוד הלכות קידוש החודש להרמב"ם, ומשום הכי נמנעו גדולים מללמוד ענינים אלה.

אכן ברור מדברי הריטב"א - שלא זכו אחרונים אלה לאורו - דלא סבירא ליה הכי, דאם איתא דסבירא ליה דסוד העיבור חכמה נעלמה היא אשר הינה אחרת לגמרי מחכמת אומות העולם, מה בא להשיענו ומאי חדית לך - הלא פשוט הדבר שלא קרבה חכמה זאת לחכמה יוגית. אלא, לכאורה, צריכים אנו להבין שהריטב"א רוצה לומר שאף חכמת

שכחתי, יען עלותי בשמי אקלידס, בזה אני מישב למעכ"ת, הלאי שיוכני ה' ללמוד מחכמת ראיית הירח על פי החשבון שעליה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם כו', כמש"כ הרמב"ם ז"ל בהלכות קידוש החודש, וגם כן היא בכלל והגית, ואף דשמואל ירחינאה לא היה עסיק בה אלא בבית הכסא (מדרש, הובא בתוספות תענית ד"ו ע"א ד"ה אף), זהו בשאר הכוכבים, אבל בראיית הירח שנמצא כמה לשונות מהתלמוד בנויים עליו פשיטא דהוי מחכמת תורתנו הקדושה". הרי שלרד"ק אף חשבונות ראית הירח אשר מקורן בחכמה יוגית המה שפיר בכלל והגית.

אכן החתם סופר בחידושויו לבבא בתרא דכ"א ע"א ד"ה התינוקות (וכן בשו"ת, חשן משפט סוף סימן קצ"ז) דן בדברי ר' נהוראי בסוף מסכת קידושין שאין מלמד את בנו שום אומנות אלא תורה, ומפרש דרצונו לומר דאם לא יראה סימן ברכה עד שיגדל או ילמדנו אומנות על דרך רב לגבי בנו בפסחים דקי"ג ע"א, ומדי דברו ז"ל: "...ושאר חכמות שצריך לרקוחות ושבחות לשמש אשת חיל תורת ה' לא יספיקו בילדי נכרים, כי הכל ימצא בתורה ההוגה בה לשמה... ופוק חזי מש"כ רמב"ם סוף הלכות קידוש החדש [פרק י"ט הלכה ט"ז]:, הרי ביארנו חשבונות כל הדרכים שצריכין להם בידיעת הראיה ובחקירת העדים, כדי שיהיה הכל ידוע למבינים, ולא יחסרו דרך מדרכי התורה ולא ישוטטו לבקש אחריה בספרים אחרים. דרשו מעל ספר ה' וקראו, אחת מהנה לא נעדרה (ישעיה ל"ד). עכ"ל. כוונתו, כי הוא ידע בנפשו שאין בכל מה שכתב בהלכות קידוש החודש שלו דבר מחכמת העיבור הנמסר בסוד לסנהדרין ממש רבנו ע"ה על פי הקב"ה בפרשת החדש הזה לכם (שמות י"ב), ואשר

שלולא היה כולל את חשבונות חכמי אומות העולם בחיבוריו היתה התורה ח"ו חסירה. וידוע שהרמב"ם התכוון לכלול את תמצית כל התורה שבעל פה בחיבורו. ועל כן בא הוא בהלכות קידוש החודש והשלים את התורה בחשבונות אלו האמיתיים, אף שבאו ממקורות שבחכמה יוגית. (ואולי יש להבין לפי יסוד זה כמה וכמה הלכות שהכניס הרמב"ם בחיבורו, בפרט בספר המדע, ואכ"מ).

ושמא לפי דברינו יש מקום עיון בספיקת השפת אמת על אתר, אשר נקט כדבר פשוט שהמצוה לחשב תקופות ומולות הינה באמת "מצוה" – והיינו במדרגה פחותה מתלמוד תורה ממש. וע"פ הנחה זאת הסתפק שאולי רק בשעה שפנוי מתלמוד תורה רשאי לחשב תקופות ומולות. הא בלאו הכי תלמוד תורה עדיף, או דילמא היות וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, צריך לבטל מתלמודו כדי לקיים מצות החשבון.

ברם לפי מה שכבר הביא החתם סופר הנ"ל מן הרמב"ם סוף הלכות קידוש החודש נראה בעליל שחשבון התקופות והמולות הוא דרך מדרכי התורה, ולא מצוה גרידא, וממילא הרי לימוד זה הוא בכלל סדר הלימודים שנקבע ע"פ הכלל שילמד במקום שלבו חפץ, ודו"ק. (ומה שהקשה השפת אמת ממדרש רבה בפרשת נצבים, או דשאני התם דמדובר באסטרונוגיה, לאפוקי אסטרונומיה, או על דרך תירוץ הרד"ק למדרש על שמואל הנ"ל, ואכ"מ"ל).

ויש סימוכין להבנה זאת בלשון הרמב"ם בריש פרק י"א דהלכות קידוש החודש, וז"ל: "לפי שאמרנו בהלכות אלו שבית דין היו מחשבין בדקדוק ויודעים אם יראה הירח או לא יראה, ידענו שכל מי שרוחו נכונה ולבו

אומות העולם בתהום זה יש בה מצות לימוד, ואין חכמת אומות העולם בזה בכלל החכמה שאסרו כחכמה יוגית, וכשיטת הרד"ק הנ"ל. ויעויין עוד בסמ"ג, מצוה מ"ו, שמביא את מאמר ר' יוחנן להקדמת מצות תשבון קידוש החודש והחמה, ומשמע דהיא מצוה של חשבון הגמסר לכל הבקי בכך.

ושוב ראיתי שהרמב"ם בפרק י"א מהלכות קידוש החודש הלכה ד' כתב להדיא שהחשבונות שמביא בהלכות אלה הן הן: "סוד העיבור שהיו החכמים הגדולים יודעים אותו..." ולכאורה נעלמו דברי הרמב"ם האלה מן הגאונים החתם סופר והשבות יעקב, וצ"ע.

ובמה שהעיר השבות יעקב דאיך תהיה חכמה המשותפת לנו ולאומות העולם לחכמתינו ובינתנו בעיניהם, נראה מלשון הסמ"ג הנ"ל: "...לפי שבישול התבואות והפירות אחר תקופות החמה הם הולכים...", וכן מלשון רש"י על המקום בדומה לו, שאין החכמה סתומה מן אומות העולם, ושכך חשיבותה, שאין אתם יודע עד מה בחשבונותינו, אלא על דרך מה שכתב בספר תורה תמימה על הפסוק בדברים ד' (אות ז'), וז"ל: "...ואפשר לומר... שהוא כדי להוציא מלבן של העובדים לחמה ולבנה וכוכבים, ועושים אותם לאלהות, וזה החושב תקופות ומולות מוכיח כי אין להנעבדים האלה כח ורצון עצמי, אחרי שאפשר לאדם לחשב מקודם איך יהיה מהלכם וגלגלם ומאורעותיהם לזמן הבא..." (ודו"ק בהידושי הר"ן כאן, ועוד נשוב אל דבריו בעז"ה בהמשך).

ואם כנים דברינו, אזי במה שכתב הרמב"ם בסוף הלכות קידוש החודש אפשר לומר דכוונתו היתה להיות וכבר כתב בפרק י"ז שנחסרו ממסורת התורה דברים אלו, הרי

תאב לדעת החכמות ולעמוד על הסודות יתאוה לידע אותן הדרכים שמחשבין בהן...", הרי שסבירא ליה, לכאורה, דאין זה מצוה גרידא, אלא גוף מגופי התורה אשר שייכת לסדר של חפץ, ועיין.

אלא שלכאורה לשון הגמרא מוכיח כהשפת אמת, שהרי הגמרא מגדירה את החשבון כמצוה.

ואשר נראה בזה הוא בהקדם מקום העיון ברמב"ם, שלא מנה חישוב תקופות ומזלות למצוה בפני עצמה. ושנא למד הרמב"ם דפליגי אמוראי דסוגיין, דמה שמביא ר' שמעון בן פזי בשם בר קפרא מישעיה ה' הוא ענין אחר ממה שאמר ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן (או ר' יונתן, ע"פ המסורת הש"ס), דלבר קפרא הוא ענין על דרך שכתב הר"ן כאן בשם ר' יוחנן: "לפי שהוא חכמה מפוארה ומכיר גדולות קונו שתקנם כרצונם ואין בהם כח לשנות מה שגזר עליהם..." והוא בכדי להשיג ולהבין גדלות הבורא

יתברך בלימוד זה. אולם לר' יוחנן היא מצוה מסויימת לחשב תקופות ומזלות. והדברים מאירים ביותר אליבא דהגירסא "רבי יוחנן", דהא קיימא לן כר' יהושע בן לוי לגבי ר' יוחנן (עי' תשובת הרשב"א סימן ז' וכללי התלמוד לכנסת הגדולה סימנים מ"ז-מ"ז), וממילא פסק הרמב"ם כר' יהושע בן לוי שהוא ענין של תלמוד תורה, ומצוה מסויימת בנפרד מן התלמוד תורה שבחשבון שייך אך לבית דין בלבד, וכמו שכתב בפרק א' הלכה ז': "מצות עשה מן התורה על בית דין שיחשבו וידעו אם יראה הירח או לא יראה..." וכמו שהעיר ההגהות מיימוניות שם לחלק בין הרמב"ם שמנה רק מצות בית דין לסמ"ג שמנה שני מצוות, אחת לבית דין ואחת כללית (ועיין צפנת פענח וערוך השלחן סי' פ"ח סעיף ט"ז). ואילו הדין האחר של ידיעת תקופות ומזלות הוא דין של תלמוד תורה התלוי בהתעוררות היחיד, ודו"ק. (ועיין ילקוט שמעוני ואתחנן על הפסוק, ואכ"מ).